

Klarspråk.

BULLETTIN FRÅN SPRÅKRÅDET | NUMMER 2022|4

Vad betyder vårdat?

Språket i offentlig verksamhet ska vara vårdat, enkelt och begripligt. Så står det som vi alla vet i språklagen. Låt oss stanna vid det första adjektivet: vårdat. Vad innebär det att språket ska vara vårdat? Det är lätt att tro att det handlar om att undvika slang och svordomar. Vi brukar i stället definiera vårdat som att man ska följa den officiella språkvårdens rekommendationer. Men vad rekommenderar språkvården?

I början av nästa år kommer en ny bok med titeln *Språkrådet rekommenderar*. Den kan sägas vara en efterföljare till *Språkriktighetsboken*, som kom ut 2005 och börjar bli inaktuell.

Det här numret ger en liten försmak av boken. De två huvudförfattarna, Björn Melander och Maria Bylin, förklarar varför det behövs normer och berättar hur språkvårdare tänker. Och två av bokens många medförfattare skriver inom sina områden,

Lena Lind Palicki om benämningar på grupper av människor och Lisa Loenheim om svenskarnas mesta hatobjekt – särskrivningar. Dessutom svarar Anna Heuman på vad som kan hända om man avviker från normen och skriver något som betraktas som fel.

Jag vill också redan nu tipsa om att vår konferens Språkrådsdagen den 27 april 2023 kommer att ha samma tema. Boka in den!

Ingrid Olsson,
redaktör

Varför behöver språket vårdas?

Språkvård innebär att man vill påverka språkbruket i ett eller annat avseende. Det är ingen självklarhet att man ska göra det. Språkvetenskapen är i grunden deskriptiv, och syftar alltså till att beskriva språket som det faktiskt används. Att vara preskriptiv – att tala om vad som ska anses vara rätt eller fel – är däremot främmande för de flesta språkforskarna.

Men ett standardspråk har utvecklats och normeringsarbete sker hela tiden. Varför kan man fråga.

Ett skäl är att normerat skriftspråk behövs i ett samhälle som vårt. En inte alltför långsökt liknelse kan göras med trafikregler. Utan sådana skulle kaos i trafiken uppstå, och att de kunde ha sett annorlunda ut förändrar inte detta. Det viktiga är att reglerna finns och i huvudsak följs. På samma sätt är det med många av våra skriftspråksregler, och få lär ifrågasätta värdet av till exempel en enhetlig stavning.

Ett annat skäl är att normering sker, oavsett om det finns officiellt sanktionerade inrättningar i stil med Språkrådet eller ej. I dagens svenska är Words stavnings- och grammatikkontroll och synonymordlista viktiga normkällor. På liknande sätt kan förlagsutgivna ordböcker eller skrivhandledningar få en central roll som rättesnören. Att låta bli att normera är därför inget alternativ – det innebär bara att någon annan gör det. Och det är bättre om det sker öppet

Björn Melander Foto: Henrik Zetterberg

och i en process där möjligheter till insyn och påverkan finns.

Ett tredje skäl är att en tydlig norm underlättar vägen in i det skriftspråk som man behöver kunna behärska i många sammanhang. Det gäller både för skolbarn som lär sig läsa och skriva och för dem som senare i livet lär sig ett nytt språk i ett nytt land. Samtidigt får normen inte vara så rigid och så långt ifrån det vardagliga talspråket att skriften blir svår att tillägna sig. En norm som är tillräckligt fast för att vara lätt att tillägna sig och samtidigt så flexibel och öppen att den inte stänger ute – det är den tulipanaros vi som språkvårdare bör försöka få fram när vi odlar vår trädgård.

” Det viktiga är att reglerna finns och i huvudsak följs.

Björn Melander, professor i svenska språket, Uppsala universitet

Fotof: Alexandre Raffoul

3 FRÅGOR TILL ...

... **Anna Heuman** som nyligen disputerat vid Örebro universitet på en avhandling om språkliga diskussioner i sociala medier.

Varför är det viktigt att följa språkliga rekommendationer?

– De flesta verkar uppleva texter som följer de språkliga rekommendationerna som neutrala och seriösa. Denna aspekt kan vara särskilt viktig när man har en stor mottagargrupp eller inte ens vet vem som kommer läsa texten. Då kan man i någon mån försäkra sig om det intryck man ger och att budskapet tas på allvar.

Vad händer om man inte följer rekommendationerna?

– Det jag sett i mina studier är att det alltid finns en risk att man inte blir tagen på allvar när man avviker från språkriktighetsnormen. Andra kan uppfatta en som oseriös och barnslig, och fokus flyttas från innehållet i texten till skribenten och hans egenskaper.

Kan det ibland vara en poäng att avvika från normen?

– Ibland finns det starka lokala normer som inte överensstämmer med den officiella normen, särskilt i den typ av informella sammanhang jag tittat på. Om man riktar sig till en viss grupp där man vet att det finns andra, etablerade sätt att uttrycka sig kan det i vissa fall fungera att anpassa sig till dessa lokala normer. Det blir ett sätt att visa att man känner till gruppens konventioner.

SKRIVRÅDET

Hur tänker en språkvårdare?

”Och hur har ni tänkt här?” blir ibland reaktionen på våra rekommendationer, särskilt i omtvistade fall. Varför rekommenderar ni fortfarande *cykel* när så många skriver *cyckel*, som dessutom stämmer med svenska stavningsprinciper? Om traditionen är så viktig där, varför rekommenderar ni det nyare *tjänsteperson* hellre än det traditionella *tjänsteman*? Rimliga frågor.

Maria Bylin

Foto: Tommy Lyxell

När vi normerar arbetar vi utifrån några grundprinciper. En sådan är att vi aldrig frågar oss om ett uttrycksätt är rätt och ett annat fel, utan alltid ställer frågan så här: Vilket av dessa uttryck hör till standardsvenskan, vilket hör till annan svenska?

Normeringsfrågor innebär alltid att det finns minst två sätt att uttrycka något, för hade det bara funnits ett enda sätt och en enda norm så skulle ju ingen diskussion ha uppstått. Det första vi gör för att undersöka vad som hör till standardsvenskan är därför alltid att undersöka hur ord eller uttryck faktiskt används, för att skapa oss en bild av variationen. Resultaten brukar falla ut på tre olika sätt:

1. Varianterna är tydligt fördelade mellan standardspråkliga texter och mer personliga eller tillfälliga texter, som *cykel* och *cyckel*. Den träffbild som argument för att rekommendera den variant som redan hör till standardskriften. Många utredningar avslutas där, med konstaterandet att en variant tydligt hör till standardsvenskan, medan de andra varianterna hör till andra sorters svenska.

2. Varianterna förekommer båda i standardspråkliga texter. En sådan träffbild brukar leda till det klassiska ”båda går bra”, ofta med tillägget ”fast i lite olika sammanhang”.

3. Ingen variant förekommer i standardspråkliga texter. Då kanske frågan inte har med standard och normering att göra, eller så är det något så nytt att inget etablerat bruk hunnit växa fram. Då är det svårt att rekommendera, så vi uttrycker oss försiktigt och följer utvecklingen.

När vi har fått grepp om hur varianterna används så brukar det finnas flera perspektiv att analysera utifrån. För att bedöma konstruktioner som *de lovade att låta styrelsen läsa sin/deras rapport* behöver man göra syntaktiska analyser och värdera andra typer av argument än i frågan om *tjänsteman* eller *tjänsteperson*. Där är syntaktiska analyser inte till någon hjälp, utan man behöver snarare fundera över vad som är viktigast, att uttrycka sig könsneutralt eller traditionellt. Viktiga perspektiv och argument kan ju gå på tvärs mot varandra. Kanske bidrar en rekommendation som *tjänsteperson* till ökad jämställdhet i språket, men samtidigt orsakar den – åtminstone till en början – störningar och reaktioner. Då står könsneutralitet i motsats till störningsfrihet och effektivitet. Alla syften går inte alltid att uppfylla samtidigt, utan vi måste ofta göra ett val. Eller en omskrivning, som *handläggare*. Så tänker vi där.

Maria Bylin, språkvårdare,
Språkrådet

Särskrivningar väcker känslor

●●● När det gäller särskrivning finns starka uppfattningar om bra och dåligt, rätt och fel. Särskrivning kan därför inverka negativt på en skribents förtroende.

Fenomenet har blivit en symbolfråga, där särskrivning står för det fula, obildade, medan sammanskrivning står för det fina, bildade. Då hjälper det inte att särskrivning var vanligt i den klassiska fornsvenskan eller hos framstående författare som Bellman och Strindberg.

Språkbrukare behöver alltså hjälp att välja rätt mellan särskrivning och sammanskrivning, så att förtroendet för dem som skribenter upprätthålls.

Problemet är att det är svårt att ge hjälpsamma råd. I de flesta fall finns visserligen en uttalsskillnad mellan fras och sammansättning – jämför *små kakor* och *småkakor* – men skillnaden kan vara

svår att uppfatta, särskilt för inlärare. Vid fasta flerordsuttryck av typen *över huvud taget*, utan sammansättningsaccent, är valet mellan samman- och särskrivning ännu svårare.

Språkbrukare kan inte heller helt förlita sig på ordböckerna, som av utrymmesskäl bara tar upp ett urval av regelbundna sammansättningar (medan metaforiska sammansättningar, som *smörgås*, har en mer självklar plats). Här kan man tänka sig att det digitala formatet ger möjligheter att ta upp fler sammansättningar, även om det aldrig kan bli tal om en fullständig listning.

På en mer övergripande nivå behöver språkvården bemöta uppfattningar om att särskrivning förfular språket och frekvent leder till missförstånd. Sådana uppfattningar behöver bemötas med

Lisa Loenheim

Foto: Anna Sigge

nyanserande argument som sätter särskrivning i ett historiskt och språkvetenskapligt sammanhang.

Lisa Loenheim, lektor i svenska på Högskolan i Borås

Benämningar kan vara känsliga

●●● Att benämna grupper av människor som är eller har varit diskriminerade är ofta klurigt, speciellt om benämningen rör kön, etnicitet eller funktionalitet.

Ofta krävs att andra typer av principer används än vid andra språkfrågor. Hur vill personer som ingår i gruppen benämnas? Vilket är sammanhanget? Vilka är benämningens associationer nu? Är benämningen begriplig för den tänkta mottagaren?

Rätten till självbenämning kan ses som en överordnad princip, även om den inte alltid är lätt att tillämpa. I många fall finns inga uttryck som fungerar väl i alla sammanhang och som upplevs som neutrala av alla, men en tumregel kan vara att ju närmare ordvalet ligger gruppens egna diskussioner och förslag, desto större är möjligheten att en benämning upplevs som respektfull och acceptabel av dom flesta.

Sammanhanget har stor betydelse. I fackspråket behövs ofta termer med fastslagen och entydig betydelse som kan

Lena Lind Palicki

Foto: Pia Nordin

användas i professionella sammanhang, medan allmänspråket bör vara öppet för variation.

Ordens associationer har avgörande betydelse, men det kan vara svårt att entydigt slå fast vilka associationer språkliga former ger, eftersom ord och konstruktioner laddas med sociala betydelser genom sin historia och sammanhang dom används i. Associationerna kan också skilja sig åt mellan individer. Det kan alltså finnas skäl att själv läsa på och ta

reda på hur diskussionen går om man vill göra ett mer underbyggt val.

En lång historia och tidigare vedertaget bruk i skrift är inte alls lika viktigt i denna typ av språkriktighetsfrågor som i andra, men att ett ord är etablerat kan ändå vara en stor fördel.

Begriplighet är en viktig aspekt. Snabba förändringar kan göra språket svårare att förstå. I den mån nya benämningar föreslås är det avgörande att dom är begripliga för tänkta mottagare och lätthanterliga i språksystemet – annars riskerar dom att inte få fäste.

Lena Lind Palicki, universitetslektor i svenska, Stockholms universitet

De, dem eller dom?

Språkrådet rekommenderar fortfarande att man skriver *de* och *dem* i formell text. Men enskilda skribenter kan göra andra val. Lena Lind Palicki har här valt att konsekvent använda *dom* i sin text.

NOTISER

Skriv bättre i jobbet

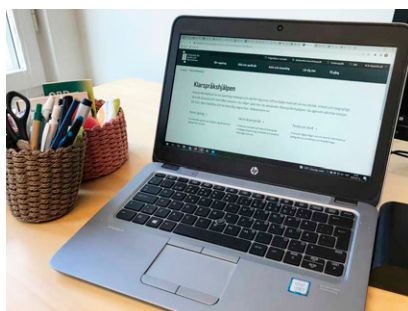
Det har kommit en ny upplaga av en av klarspråksvärldens klassiker: *Skriv bättre i jobbet* – en basbok om brukstexter. Det är den sjunde upplagan, och den är blå.

Arbetsförmedlingen tar emot årets kristall från kulturminister Jeanette Gustafsdotter.

Vinn Klarspråkskristallen!

Har ni arbetat bra med klarspråk i år? Har fler än ett språk varit inblandat i kommunikationen? Då kan det vara er tur att vinna Klarspråkskristallen. Temat för 2023 års kristall är ”klarspråk i ett mångspråkigt Sverige”. Nomineringsblankett och instruktioner finns från årsskiftet på isof.se/kristallen.

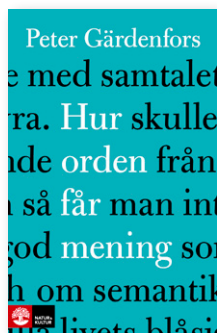
Klarspråks hjälpen

Du har väl inte missat Klarspråks hjälpen – vårt nya hjälpmedel för dig som vill skriva begripligt och anpassa din text efter läsaren? Du hittar den på isof.se/klarsprakshjalpen.

Välkommen in!

Hur får orden mening?

Hur går det till när orden får sina betydelser, eller när betydelse ändras? Det förklarar professor Peter Gärdenfors i boken *Hur orden får mening*.

Råd om språk

Företaget Språkkonsulterna har i många år skrivit ett nyhetsbrev med goda råd om klarspråk. Nu samlar de sina bästa texter i boken *Råd om språk*.

Vetenskapligt skrivande för lata

Är du lat? Och vill skriva? Då kan du kan få hjälp av de 90 snabba skrivtipsen i boken *Vetenskapligt skrivande för lata* av Stina Niemi och Sofia Sevón.

Med språket genom tillvaron

Professor emeritus Per Linell beskriver sin nya bok *Med språket genom tillvaron* som en redogörelse för språkandet och tänkandet och deras dialogiska natur.

Vill du prenumerera på Klarspråk?

Anmäl din e-postadress på: isof.se/bulletinen. Det kostar inget.

Språkrådet rekommenderar

Vår nya bok om språkriktighet, *Språkrådet rekommenderar*, planeras att komma ut i början av nästa år. Den kommer att finnas både digitalt och som pappersbok.

Näst sista ordet

Visste du att Svenska Yle gör en finlands-svensk språkpodd om bland annat dialekter, tvåspråkighet, översättningar, sociala koder, fackspråk, lånord och skällsord? Lyssna till exempel på avsnittet om juridiskt språk och klarspråk från 25 september.

UR KALENDERN

27 april 2023: *Språkrådsdagen*, tema: ”Finns det rätt och fel i språket?”, Stockholm

11–12 maj 2023: *Klarsprog 2023*, nordisk klarspråkskonferens anordnad av Island, (på distans)

14–15 juni 2023: *Nordterm 2023*, nordisk konferens med temat ”Terminologi i samhällets tjänst”, Stockholm

Klarspråk.

En tidning från Språkrådet, Institutet för språk och folkminnen. Box 20057, 104 60 Stockholm
Ansvärgivare: Harriet Kowalski
Redaktör: Ingrid Olsson
Telefon (växel): 0200-28 33 33
E-post: klarsprak@isof.se
Webbplats: isof.se/klarsprak

